

משרד התמ"ת
מחקר וכלכלה

מתנדבים עם מוגבלות בשירות אזרחי – לאומי

**פרופיל סוציו דמוגרפי ותעסוקתי של המתנדבים,
מניעים לשירות ומאפייניו**

מיכל אלפסי

מתנדבים עם מוגבלות בשירות אזרחי – לאומי

**פרופיל סוציו דמוגרפי ותעסוקתי של המתנדבים,
מניעים לשירות ומאפייניו**

מיכל אלפסי

תודות:

סקירה זו ראתה אור הודות למלאכתה הנאמנה של מרים גרינשטיין, סטטיסטיקאית במינהל מחקר וכלכלה. עוד אבקש להודות לגב' אלישבע היזמי מעמותת "גוונים", המפעילה את השירות האזרחי לאומי עבור צעירים עם מוגבלות ולכל רכזות העמותה, אשר סייעו רבות במהלך הראיונות עם המתנדבים.

על המחברת

מיכל אלפסי, חוקרת ומנהלת תחום מחקר נכויות במינהל מחקר וכלכלה במשרד התמ"ת

תוכן עניינים

עמ' 3	תקציר ועיקר הממצאים
עמ' 5	חלק א' – רקע כללי ומטרות המחקר
עמ' 6	התנדבות והמניעים להתנדבות
עמ' 6	תגמולים מפעילות התנדבותית
עמ' 7	השירות האזרחי - לאומי בעולם ובישראל
עמ' 8	שירות אזרחי - לאומי לאנשים עם מוגבלות בישראל - תוכנית "משלבים"
עמ' 10	שיטת המחקר ומטרותיו
	יעדי המחקר הכללי
	מערך המחקר
	אוכלוסיית המחקר ואיסוף הנתונים
עמ' 13	חלק ב' – ממצאים
עמ' 14	מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של מתנדבים עם מוגבלות בשירות האזרחי – לאומי
עמ' 17	רקע התנדבותי, מקורות מידע אודות השירות והכרת זכויות
עמ' 21	אפיון עבודת השירות
עמ' 23	מניעים לשירות
עמ' 25	מסוגלות עצמית ותחושות לגבי השירות
עמ' 29	סיכום
עמ' 30	ביבליוגרפיה
עמ' 31	נספח א' – שאלון הסקר

תקציר ועיקרי הממצאים

סקירה זו הינה סקירה ראשונה במסגרת מערך מחקר כולל בן שלושה שלבים, אשר נועד ללוות את אוכלוסיית הצעירים עם המוגבלות המתנדבים במסגרת השירות האזרחי - לאומי בישראל, החל מתחילת שנת השירות עצמה ועד לאחר כשלוש שנים מתום השירות. מטרת המעקב הינה לעמוד על מאפייניהם של המתנדבים, מניעיהם לשירות ובעיקר, מידת תרומתו של השירות להשתלבותם של צעירים אלו בחברה בכלל ובשוק התעסוקה בפרט, זאת לאור הקשיים והחסמים הרבים העומדים בפני אנשים עם מוגבלות בבואם להשתלב בשוק העבודה.

הממצאים המוצגים בסקירה הנוכחית מתייחסים למתנדבים בשנת השירות 2009-2010, אשר היו בתחילת ובאמצע שנת השירות שלהם.

הנתונים מתבססים על ראיונות פנים – אל – פנים עם המתנדבים.

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים

- ✓ מרבית המתנדבים עם המוגבלות הינם בעלי מוגבלות נפשית (37%) ופיגור (23%). עוד 17% הינם בעלי בעיות קשב וריכוז, 10% בעלי אוטיזם ואספרגר, 7% סובלים משיתוק מוחין ו – 6% בעלי לקות פיזית.
- ✓ כ – 29% מהמתנדבים עם המוגבלות דיווחו כי המגבלה מפריעה ומפריעה מאוד לשגרת חייהם ועוד כרבע (26%) דיווחו כי המגבלה לא כ"כ מפריעה. שיעור לא מבוטל של 45% דיווחו כי המגבלה כלל לא מפריעה לחיי היומיום, כאשר מדובר בעיקר בבעלי לקות נפשית.
- ✓ גילם הממוצע של המתנדבים עם המוגבלות עומד על 20.
- ✓ 61% מהמתנדבים עם המוגבלות הם בנים והיתר (39%) בנות.
- ✓ ממוצע שנות הלימוד של המתנדבים עם המוגבלות עומד על 11.6 שנים. ממוצע זה מושפע משיעור של 14% שהם בעלי 13 – 15 שנות לימוד, כיוון שהם בוגרי חינוך מיוחד או עדיים במסגרת של חינוך מיוחד, שבה הלימודים נמשכים עד גיל 21 ולא עד גיל 18.
- ✓ לכ – 33% מהמתנדבים יש תעודת בגרות מלאה, ל כ – 49% יש תעודת בגרות חלקית ועוד כ – 18% הינם בעלי תעודת גמר של תיכון מקצועי.

רקע התנדבותי, מקורות מידע אודות השירות האזרחי – לאומי והיכרות המתנדבים עם זכויותיהם

- ✓ כ – 42% מהמתנדבים עם המוגבלות דיווחו כי התנדבו בעבר, ככל הנראה במסגרת של תוכנית "מחויבות אישית" בבתי הספר.
- ✓ מקורות המידע העיקריים אודות האפשרות לשרת בשירות אזרחי – לאומי הם בית הספר (40.4%), הורים (12.2%), חברים (7.1%) ומערכת הרווחה (6.4%).
- ✓ מרבית המתנדבים עם המוגבלות ידעו מה הזכויות המגיעות להם בעקבות שירותם עוד בטרם התחילו בשירות בפועל, זאת למעט שתי זכויות – הזכות לפיקדון אישי והזכות לעזרה בשכר לימוד.

אפיון עבודת השירות

- ✓ כ – 28% מהמתנדבים עם המוגבלות עובדים ככוח עזר במסגרות חינוכיות, 18% בעבודות משרדיות, כ – 7% כמחסנאים, כ – 7% בטיפול בבעלי חיים וכ – 4% בעבודות מטבח.
- ✓ כ – 65% מהמתנדבים עם המוגבלות משרתים במקום השירות מספר שעות המקביל ליום עבודה מלא, קרי 7 שעות ומעלה ומרביתם (60%) נמצאים במקום השירות בין 5 ל 6 ימים בשבוע. היתר (40%) נמצאים במקום השירות עד 4 פעמים בשבוע, כאשר מדובר במתנדבים שעושים את שנת השירות במקביל ללימודיהם בבית ספר לחינוך מיוחד.

מניעים לשירות

- ✓ שני המניעים לשירות שדורגו במקום הגבוה ביותר בקרב המתנדבים עם המוגבלות הם רצון לתרום לחברה ולזולת (80.7%) והזדמנות להיות עצמאיים (80.1%). כ – 70% ייחסו חשיבות רבה למניע "כדי למצוא עבודה אחר כך".

מסוגלות עצמית ותחושות לגבי השירות

- ✓ מהממצאים עולה כי תפיסת המסוגלות העצמית של המתנדבים עם המוגבלות בתחילת/אמצע השירות הינה גבוהה למדי, כאשר כ – 80% דיווחו כי הם מאמינים ביכולת שלהם להשיג מטרה כשרוצים אותה, עוד כ – 80% דיווחו כי מאמי מינים ביכולת שלהם להיות יעילים בתפקידים שונים וכ – 65% דיווחו כי מאמינים מאוד ביכולת שלהם לבצע דברים בצורה טובה, גם את התנאים קשים.
- ✓ במעבר מתחילת השירות לאמצע השירות חלה עליה של כ – 10% בתפיסת המסוגלות העצמית של המתנדבים עם המוגבלות.
- ✓ כ – 90% מהמתנדבים עם המוגבלות סיפרו בעת הראיון כי היו ממליצים לחבריהם להתנדב לשירות האזרחי לאומי, ממגוון סיבות, ביניהן: דרך אחרת לתרום במקום צבא, שיפור ההרגשה, תפיסת השירות ככלי שיכול לקדם אותם בחיים ולהגדיל את סיכוייהם למצוא עבודה בעתיד, תפיסת השירות ככלי שעוזר להתפתחות האישית, זכויות נלוות ועוד.

חלק א'

רקע כללי ומטרות

התנדבות והמניעים להתנדבות

למושג התנדבות קיימות הגדרות רבות, חלקן מתייחסות גם למתנדבים המקבלים תמורה כלשהי בעבור פעילותם זו, כגון מתנדבים במסגרת של שירות אזרחי – לאומי.

ואן-טיל (Van Til, 1988) הגדיר התנדבות כ"פעולה מסייעת של יחיד, שנתפסת כבעלת ערך על ידו, ושאינה מכוונת באופן ישיר לרווח כספי ואינה נכפית על ידי אחרים או מחוייבת. כך, במובן הרחב ביותר, התנדבות היא כל פעילות עזרה לא כפויה שעוסקים בה שלא על מנת להשיג, בראש ובראשונה, רווח כספי ואינה נכפית או מחוייבת על פי חוק". בהגדרתם של פרס וליס (1975) למושג התנדבות, מושם דגש על נושא התמורה מהפעילות, כאשר מצויין כי "התנדבות היא מתן שירות מאדם לאדם מרצון חופשי וללא תמורה, או ליתר דיוק, ללא תמורה הדומה, איכותית וכמותית, למחיר השוק של השירות". בניגוד לכך, הגדרות רחבות יותר של התנדבות מכילות גם התנדבות הנעשית מתוך רמה מסויימת של כפייה (למשל, פרויקט "מחוייבות אישית" בתיכונים), עם תמורה כלכלית כלשהי (למשל, מלגה או החזר הוצאות) או עם מוטבים הקרובים יותר למתנדב (למשל, קהילתו הקרובה) (חסקי - לוונטל, הנרי וכנען, 2009).

להתנדבות ישנם מניעים רבים ומגוונים, כאשר ככלל, ניתן לחלקם לשלוש קבוצות עיקריות: מניעים זולתניים – אלטרואיסטיים (המכוונים בראש ובראשונה למען הזולת, למשל הרצון לעזור לזולת והשאפה לחברה טובה יותר); מניעים אגואיסטיים-אישיים (למשל, הרצון לקדם קריירה); מניעים חברתיים (למשל, הרצון לפגוש אנשים אחרים) (חסקי לוונטל, 2005). אנו נראה בהמשך כיצד מניעים אלו אכן מתארים את המניעים שהביאו את הצעירים עם המוגבלות להתנדב למען השירות האזרחי – לאומי.

תגמולים מפעילות התנדבותית

פעילות התנדבותית מניבה תגמולים ותועלות רבות עבור המתנדב, כאשר לרוב נהוג לערוך בספרות שימוש בתאוריית החליפין של בלאו (Blau, 1967), כדי להסביר את המניעים להתנדבות ובמסגרתה, ניתן לראות את המתנדב כמעניק מעצמו ומזמנו לארגון, ללקוחות או לאנשים זרים, כדי לקבל דבר בתמורה – סיפוק אישי, יוקרה, הערכה, אישור חברתי (חסקי לוונטל, 2005). בספרות מתנדבים מדווחים על תגמולים שונים שהיו משמעותיים בעיניהם, כגון הטבות רגשיות, הטבות חברתיות, הטבות אינטלקטואליות, הכשרה ופיתוח אישי, השלמה של חסכים שעבודה בשכר אינה מספקת ואף תגמולים בעלי ערך כלכלי (חסקי לוונטל, 2005). למעשה, מתנדבים רוצים לתרום לקהילה, לתקן את ליקוייה ואורחותיה, לשוחח עם אנשים, להכיר חברים ולהרגיש נחוצים. חלקם רוצים לממש כישורים ולקבל הדרכה מקצועית והם מעוניינים להתנדב מתוך רצון 'להרגיש טוב' בנוגע לעצמם ושואפים למלא זמן פנוי בהתנהגות משמעותית (ינאי ונטורה וליבנה, 2010).

באשר לתגמול של הכשרה ופיתוח אישי, הספרות מלמדת כי צעירים ונערים אשר מתנדבים בשלבי חייהם המוקדמים עשויים לשפר את סיכוייהם להשתלב בשוק העבודה האזרחי. זאת, בשל העובדה שצעירים אלו נחשפים למגוון אפשרויות תעסוקה וחלון ההזדמנויות שלהם רחב יותר משל עמיתיהם אשר לא פנו

לפעילות זו. במילים אחרות, להתנדבות ישנו פוטנציאל להרחיב את בסיס האפשרויות וההזדמנויות לבחירת מסלול מקצועי או מסלול לימודים גבוהים (אבו-אחמד, 2010). זאת ועוד, מנקודת מבט חברתית, ההתנדבות חשובה במיוחד בקרב צעירים וסטודנטים, שכן היא מסייעת לבניית החברה האזרחית העתידית במדינה (חסקי – לוונטל, הנרי וכנען, 2009).

מאמרו של גל (Gal, 2001) ומחקרם של גל, פליישר ושטרייכמן (2003), בנושא השירות האזרחי – לאומי, מסכמים את היתרונות והתועלות שמפיקים צעירים בעקבות ההשתלבות בשירות אזרחי – לאומי: פיתוח ההון האנושי של הפרט (זאת בעקבות הלמידה המתרחשת במהלך השירות); רכישת הון חברתי מגשר¹; פיתוח האינטליגנציה החברתית והרגשית; השפעה חיובית על תפיסת המסוגלות העצמית והביטחון העצמי של הפרט; רכישת כישורים ומיומנויות תעסוקתיות; הרחבת המעגל החברתי; עיצוב עמדות חברתיות ואזרחיות ופיתוח תחושת שייכות; פיתוח זהות עצמאית; פיתוח חוש נדיבות ונתינה; שיפור היכולת העתידית להשתלב בשוק העבודה.

השירות האזרחי לאומי בעולם ובישראל

רעיון השירות הלאומי (National Service) הלך ותפס מקום נרחב במדינות רבות במהלך המאה ה-20 כאשר הרעיון העומד בבסיסו הנו שילוב צעירים התורמים מזמנם למען הקהילה, החברה והמדינה, באמצעות שירות התנדבותי במגוון רחב של תחומים (מלחי, 2011). כיום מופעלות תוכניות לשירות אזרחי – לאומי במדינות רבות, ביניהן ארצות הברית²; מדינות האיחוד האירופי³ וישראל.

בישראל השירות הלאומי החל באמצע שנות ה-70' והוא יועד במקור לבנות מקרב הציבור הדתי-לאומי בלבד. השירות מופעל על ידי "עמותות מפעילות" המגייסות מתנדבים (להרחבה אודות הרקע להקמת השירות בישראל ראה סקירתו של מלחי, א. 2011).

השירות האזרחי לאומי מאפשר לבני נוער בגילאי 18 – 24, אשר קיבלו פטור משירות צבאי, להתנדב לתקופה של עד שנתיים. רוב המתנדבים הן נשים יהודיות מהמגזר הדתי – לאומי, אך מדי שנה גדל מספר המתנדבים ממגזרים אחרים, ביניהם צעירים עם מוגבלות.

¹ הון חברתי מגשר מייצג מערכת יחסית קרובה עם קהילת אנשים הטרוגנית, תוך נסיון לחבר ולגשר בין קבוצות אנשים. בארגונים בהם יש חשיפה לאוכלוסיית אנשים הטרוגנית ומגוונת, ההון החברתי שייכש יהיה הון חברתי מגשר. במסגרת השירות הלאומי, חשופים המתנדבים לאוכלוסיות מגוונות והטרוגניות, וזה עשוי לשנות את העמדות שלהם כלפי אותן אוכלוסיות

² הארגון האמריקאי שמפעיל שירות אזרחי – לאומי הוקם בשנת 1993 ביוזמת הנשיא קלינטון, והוא מאפשר לאזרחים אמריקאים מכל הגילאים להתנדב ל-12 חודשי שרות, כאשר המטרה המוצהרת של התוכנית היא לפתח מעורבות אזרחית

³ הארגון הבין-אירופי – הוקם בשנת 1966 כארגון בינאירופי המאפשר לצעירי אירופה להתנדב לתקופה של 6-12 חודשים במדינה מסוימת בתוך האיחוד האירופי, במטרה לקדם את האזרחות הפעילה של הצעירים ואת השתלבותם החברתית והתעסוקתית

שירות אזרחי לאומי לאנשים עם מוגבלות בישראל – "משלבים"

פרוייקט "משלבים" הוקם בשנת 2001, במטרה להקים מערך משולב של שירות לאומי עבור צעירים עם מוגבלות, כך שכל צעיר עם מוגבלות יהיה זכאי להשתלב ככל צעיר אחר במסלול השירות הלאומי על-מנת לתרום למדינה ולחברה. התוכנית נועדה להוות עבור הצעיר גשר לעולם העבודה והחברה הכללית.⁴

פרוייקט "משלבים" מופעל בשיתוף עם משרדי ממשלה (משרד הרווחה, משרד הבריאות, משרד החינוך ומשרד המשפטים), מינהלת השירות האזרחי – לאומי, קרנות, "אשלים", עמותת "גוונים", בת עמי ועמותות שותפות נוספות. בשנת ההפעלה הראשונה של הפרוייקט עמדו לרשות העמותה 35 תקנים בלבד, כאשר עם השנים חלה עליה איטית והדרגתית, עד ל – 300 תקנים בשנת 2011. יש להדגיש כי עדיין מדובר במספר זעום של תקנים, בהשוואה למספר התקנים העומדים לרשות האוכלוסיה הערבית והאוכלוסיה החרדית.

בבסיסן של התוכנית השונות שמפעיל פרוייקט "משלבים" עומדים העקרונות הבאים:

1. תקן השירות הלאומי יינתן לצעירים ולא למקומות השירות ויאפשר השתלבות מקסימלית בשירות הלאומי.
2. הצעירים יעמדו בכל החובות של השירות הלאומי ויעבדו בין 30-40 שעות בשבוע.
3. הצעירים יקבלו את כל הזכויות המגיעות להם מתוקף היותם בני שירות לאומי.
4. לכל צעיר/ה יותאם מערך ליווי מתאים.
5. מקום השירות יבחר על ידי הצעירים בהתאם לחלומותיהם, שאיפותיהם, יכולותיהם וצרכים בשטח.

מערך התמיכה במתנדב כולל את המרכיבים הבאים:

⁴ יצויין כי ישנן עוד 5 עמותות מפעילות במסגרת מינהלת השירות האזרחי לאומי אשר מפעילות מתנדבים עם מוגבלות, אך רובן בהיקפים מצומצמים יותר מאשר עמותת "גוונים", זאת למעט עמותת "התנדבות". בסקר הראשון נכללו רק המתנדבים המופעלים דרך עמותת "גוונים", שהם גם המתנדבים שמופעלים באמצעות התקנים של מינהלת השירות האזרחי והם מייצגים את אוכלוסיית בעלי המוגבלות אשר זקוקה לסיוע מיוחד בכדי להשתלב בשירות. במחקרי ההמשך יכללו גם המתנדבים המופעלים דרך עמותות מפעילות נוספות והם יהוו מעין קבוצת ביקורת, כיוון שבמרבית המקרים, מדובר בבעלי מוגבלויות קלות יותר.

כאמור, במסגרת השירות האזרחי – לאומי לצעירים עם מוגבלות, מפעיל פרוייקט "משלבים" מספר תוכניות, המותאמות למאפייני הצעיר עם המוגבלות מבחינת סוג המגבלה, רמת התפקוד, מסגרת לימודים ואיזור מגורים. להלן סקירת התוכניות הייחודיות המופעלות עבור מתנדבים אלו:

1. שירות לאומי לצעירים שהיו משולבים במסגרות חינוך "רגילות" – הצעירים הללו קיבלו פטור מצה"ל, מתגוררים בבית ההורים, מקבלים תמיכה וליווי ע"י רכז השירות הלאומי.
2. שירות לאומי חינוכי – תוכנית משותפת לבתי הספר של החינוך המיוחד.
3. תוכניות המשלבות מגורים מחוץ לבית, השתלבות בלימודים, השתלבות בכל תחומי הקהילה:
 - א. תוכנית "חבר הד" – מיועדת לצעירים שעברו משבר נפשי משמעותי וקיבלו פטור מצה"ל.
 - ב. מכינות כנפיים – מיועדות לצעירים עם מוגבלויות פיזיות וחושיות.

שיטת המחקר ומטרותיו

יעדי המחקר הכללי

תוכנית הליווי המחקרי של אוכלוסיית המתנדבים עם המוגבלות היא חלק ממחקר מעקב מקיף וארוך טווח אחר שלוש אוכלוסיות ייחודיות המתנדבות במערך השירות האזרחי לאומי – גברים חרדים, בני מיעוטים ואנשים עם מוגבלות, והוא נערך על-ידי מינהל מחקר וכלכלה במשרד התמ"ת בשיתוף עם מינהלת השירות האזרחי-לאומי והעמותות המפעילות.

מטרת המחקר הכללי ובתוך כך גם מטרתו של המחקר הספציפי בקרב אוכלוסיית האנשים עם המוגבלות, היא ליצור תשתית נתונים עדכנית ומסודרת אודות כלל אוכלוסיית המתנדבים, החל משנת השירות-2009-2010, לרבות אוכלוסיית המתנדבים עם המוגבלות.

תשתית הנתונים אודות אוכלוסיית האנשים עם המוגבלות מאפשרת לנו :

1. למפות ולבחון את מאפייניהם של המתנדבים.
2. למפות את המניעים שהובילו את הצעירים עם המוגבלות להתנדב לשירות.
3. למפות את הציפיות של הצעירים מהשירות.
4. לבחון את מידת ההשפעה של השרות על ההשתלבות של צעירים אלו בחברה האזרחית בכלל ובשוק העבודה בפרט.

מערך המחקר

מערך המחקר כולל מעקב ארוך טווח אחר כלל המשרתים עם המוגבלות במסגרת השירות האזרחי – לאומי. המעקב יערך לאורך פרק זמן שימשך עד כ- 3 שנים מתום תקופת השירות האזרחי - לאומי כמפורט להלן :

- ✓ סקר ראשון (שממצאיו העיקריים מוצגים בהמשך), מתייחס למתנדבים עם המוגבלות בתחילת שנת השירות. הראיונות עמם נערכו עד כחצי שנה מתחילת השירות (מדובר בפרק זמן ממושך יחסית, זאת בשל ההכרח לבצע ראיונות פנים-אל-פנים, כפי שיפורט בהמשך). מטרתו העיקרית של הסקר הראשון היא בעיקר למפות את מאפייני המתנדבים ולעמוד על מניעיהם וציפיותיהם מהשירות.
- ✓ הסקר השני נערך מספר חודשים עד שנה לאחר שנת השירות ומטרתו לבחון את מידת שביעות הרצון של המשרתים מהיבטים וממרכיבים שונים במהלך השירות (שביעות רצון מהתפקיד, ממוסד בו שרתו, מהעמותה המפעילה ומהרכזים) וכן לבחון את תרומת השירות להשתלבותם של המסיימים בשוק העבודה.
- ✓ הסקר שלישי יערך כשלוש שנים מסיום השירות ומטרתו לבחון את התפתחותם של בוגרי השירות האזרחי – לאומי בשוק העבודה ובמעגלי חיים נוספים כגון לימודים גבוהים או הכשרות שונות.

שאלון T1 – תחילת ההתנדבות

שאלון T1 מופנה למתנדבים בתחילת שנת השירות וכולל את הפרקים הבאים :

- ✓ מאפיינים אישיים ורקע סוציו דמוגרפי
- ✓ רקע השכלתי ותעסוקתי
- ✓ מסגולות עצמית
- ✓ מניעים לשירות
- ✓ אפיון תהליך קבלת ההחלטה להתנדב לשירות
- ✓ אפיון עבודת השירות

שאלון T2- חצי שנה עד שנה לאחר השחרור מההתנדבות

שאלון T2 מועבר למתנדבים **כחצי שנה עד שנה מסיום ההתנדבות** והוא כולל את הפרקים הבאים :

- ✓ מניעים לשירות
- ✓ שביעות רצון מהשירות
- ✓ תרומת השירות לפרט
- ✓ סיוע וליווי לאחר השירות
- ✓ מאפיינים תעסוקתיים לאחר השירות
- ✓ מסגולות עצמית

שאלון T3- כשלוש שנים לאחר סיום ההתנדבות

השאלון יכול את הפרקים הבאים :

- ✓ מאפייני תעסוקה והכשרות מקצועיות של הבוגרים בעת הראיון
- ✓ מאפייני השכלה של הבוגרים בעת הראיון
- ✓ מאפייני חיפוש עבודה של הבוגרים בעת הראיון
- ✓ מסגולות עצמית

אוכלוסיית המחקר ואיסוף הנתונים

אוכלוסיית המחקר המקורית כללה רשימה של 291 מתנדבים שהחלו את התנדבותם בשנת ההתנדבות 2009-2010 (תש"ע), אשר הועברה לידינו ממינהלת השירות האזרחי לאומי. מתוכם, רואיינו 198 מתנדבים, המהווים כ – 80% מהאוכלוסיה הרלוונטית.

45 מתנדבים לא רואיינו מחוסר רלוונטיות (למשל, משום שהחליטו להפסיק את השירות, נמצאים בשנת שירות שניה, יצאו לפסק זמן) ועוד 48 לא רואיינו משום שלא הצלחנו ליצור עמם קשר.

הליך איסוף הנתונים נעשה באמצעות ראיונות פנים אל פנים באמצעות שאלון מובנה עם כל מתנדב בנפרד. הראיונות בוצעו במקום השירות, לאחר תיאום מראש עם רכז/ת השירות של כל מתנדב. את הראיונות ביצעו מראיינים מתחום מדעי החברה, אשר עברו הדרכות מיוחדות לצורך הנושא. בטרם תחילת איסוף הנתונים בוצעה קבוצת מיקוד בקרב כשישה מתנדבים צעירים עם מוגבלות. בתום קבוצת המיקוד ולאחר היכרות מעמיקה יותר עם אוכלוסיית היעד, שונה באופן משמעותי השאלון המקורי והוא עבר התאמה

והנגשה לאוכלוסיית אנשים עם מוגבלות (ע"י מרפאה בעיסוק המוסמכת להנגשה). כמו כן, בעקבות המסקנות שנבעו מקבוצת המיקוד הוחלט כי הראיונות יבוצעו פנים-אל-פנים ולא בסקר טלפוני. **(לשאלון הסקר ראה נספח א').**

בשל כך, הליך איסוף הנתונים היה ממושך יותר מאשר בקרב יתר האוכלוסיות שהשתתפו במחקר ועל כן הסקר הראשון כלל גם מתנדבים שהיו בתחילת השירות ובאמצע השירות.

ממצאי מחקר זה, אשר יוצגו להלן מתייחסים אם כן להעברה ראשונה (T1) בקרב מתנדבים עם מוגבלות בתחילת שנת ההתנדבות 2009-2010.

חלק ב'

ממצאים

מאפיינים סוציו דמוגרפיים

גיל, מגדר והגדרה דתית

גילים של המתנדבים עם המוגבלות נע בין 18 ל – 21, כאשר הגיל הממוצע עומד על - 20 . יש לזכור שמרבית המתנדבים עם המוגבלות עדיין נמצאים במסגרת של בייס (חינוך מיוחד, שבו הלימודים נמשכים על גיל 21) במקביל לשירות שלהם ועל כן חלקם מעבר לגיל 19.

בהתייחס למגדר, ניתן לראות כי 61% מהמתנדבים הינם בנים והיתר (39%) בנות.

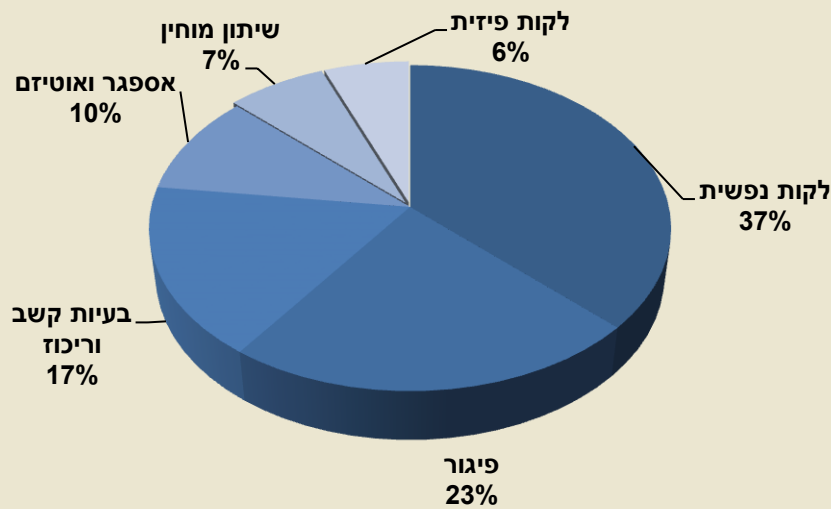
באשר לוותק בארץ, ניתן לראות כי 82.6% נולדו בארץ ואילו היתר (17.4%) הינם עולים חדשים.

לבסוף, בהתייחס להגדרה הדתית, 56% הגדירו עצמם כחילוניים, 17% כמסורתיים, 26% כדתיים ורק 1% חרדים.

לוח 1: גיל, מגדר, ותק בארץ והגדרה דתית, באחוזים מסה"כ

גיל	100%	הגדרה דתית	100%
18	4.8%	חילוניים	56.0%
19	27.7%	מסורתיים	17.0%
20	44.6%	דתיים	26.0%
21	22.9%	חרדים	1.0%
ממוצע גיל	20		
מגדר	100%	ותק בארץ	100%
בנים	61.0%	ותיק	82.6%
בנות	39.0%	עולה חדש	17.4%

ת.1: סוג המגבלה של המתנדבים עם המוגבלות, באחוזים מסה"כ

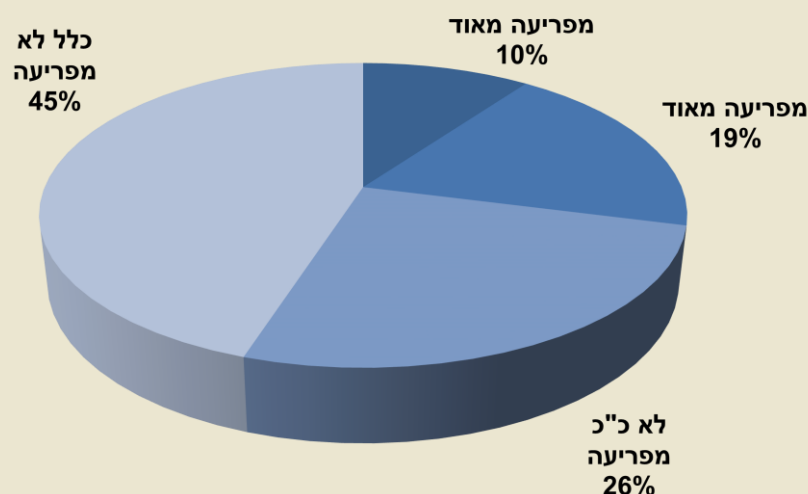
כפי שניתן לראות מתרשים 1, מרבית המתנדבים הינם בעלי לקות נפשית (37%) ופיגור (23%). עוד 17% הינם בעלי בעיות קשב וריכוז, 10% סובלים מאספרגר ואוטיזם, 7% משיתוק מוחין ועוד 6% בעלי לקות פיזית.

יצויין כי בהיבטים מסויימים, התפלגות המתנדבים לפי סוג המגבלה דומה להתפלגות סוג המגבלה בקרב מאובחני שכר מינימום מותאם⁵, אשר גם בקרבם ישנו רוב לבעלי מוגבלות נפשית (34.3%) ושכלית (39.3%) ומיעוט של בעלי לקות פיזית (6.9%). עם זאת, בקרב המתנדבים שיעור בעלי הפרעת קשב וריכוז הינו גבוה יותר (17%) מאשר בקרב מאובחני שכר מינימום מותאם (6.9%).

באשר למידת הפרעת המגבלה לחיי היומיום, ניתן לראות מתרשים 2 כי כ – 29% דיווחו כי המגבלה מפריעה ומפריעה מאוד לשגרת חיי היומיום שלהם ועוד כרבע (26%) דיווחו כי המגבלה לא כ"כ מפריעה. 45% דיווחו כי המגבלה כלל לא מפריעה ומדובר בעיקר בבעלי לקות נפשית, אשר רמת התפקוד הפיזי שלהם הינה תקינה בד"כ.

⁵ כפי שעולה מקובץ הנתונים המינהלי של מאובחני שכר מינימום מותאם, של המטה לשילוב אנשים עם מוגבלות בשוק העבודה שבמשרד התמ"ת.

ת.2: מידת הפרעת המגבלה לחיי היום יום, באחוזים מסה"כ

מאפייני השכלה

כפי שניתן לראות מלוח 2, 48% מהמתנדבים מצויים בעת השירות במסגרת של חינוך מיוחד ועל כן כ – 14% מהם הינם בעלי 13 – 15 שני"ל (כאמור קודם לכן, בחינוך המיוחד הלימודים נמשכים עד גיל 21). בנוסף לכך, 20% מהמתנדבים הינם בעלי עד וכולל 11 שנות לימוד ו – 66% הינם בעלי 12 שני"ל. סה"כ ממוצע שנות הלימוד בקרב המתנדבים עם המוגבלות עמד על 11.6 שנים. יתר המתנדבים שאינם במסגרת של חינוך מיוחד בעת השירות סיימו בית ספר ממלכתי (34%) או ממלכתי דתי (18%).

ל – 33% מהמתנדבים תעודת בגרות מלאה, לכ – 49% ת. בגרות חלקית ועוד כ – 18% בעלי תעודת גמר של תיכון מקצועי.

לוח 2: מאפייני השכלה, באחוזים מסה"כ

שנות לימוד	100%
עד 9 שני"ל	9%
10-11 שני"ל	11%
12 שני"ל	66%
13-15 שני"ל	14%
ממוצע שנות לימוד	11.6
תעודה אחרונה	100%
תעודת גמר של תיכון מקצועי	17.9%
תעודת בגרות לא מלאה	49.1%
תעודת בגרות מלאה	33.0%
בית ספר נוכחי או אחרון	100%
חינוך ממלכתי	34.0%
חינוך ממלכתי דתי	18.0%
חינוך מיוחד	48.0%

רקע התנדבותי, מקורות מידע אודות השירות האזרחי – לאומי והיכרות המתנדבים עם זכויותיהם

רקע התנדבותי

הנתונים מלמדים כי כ – 42% מהמתנדבים עם המוגבלות בשירות האזרחי – לאומי דיווחו כי התנדבו בעבר, כאשר גיל תחילת ההתנדבות עמד על 16.5 וממוצע שעות ההתנדבות בשבוע עמד על 9.15 ש'. ככל הנראה מדובר על התנדבות במסגרת של תוכניות "מחוייבות אישית" בבתי הספר.

כ – 68% מהמתנדבים דיווחו כי מאוד נהנו מההתנדבות וכ – 30% אף רצו שמקום השירות יהיה באותו מקום התנדבות. כ – 21% נהנו במידה בינונית וכ – 12% כלל לא נהנו.

נראה כי להתנדבות בעבר ישנה השפעה כלשהי על ההחלטה להתנדב למערך השירות האזרחי – לאומי, כפי שעולה מהממצא לפיו כ – 41% דיווחו כי ההתנדבות בעבר השפיעה מאוד על ההחלטה להתנדב לשירות האזרחי – לאומי. כ – 14% דיווחו על השפעה בינונית ו – 45.5% דיווחו כי להתנדבות בעבר כלל לא היתה השפעה על ההחלטה להתנדב לשירות האזרחי – לאומי.

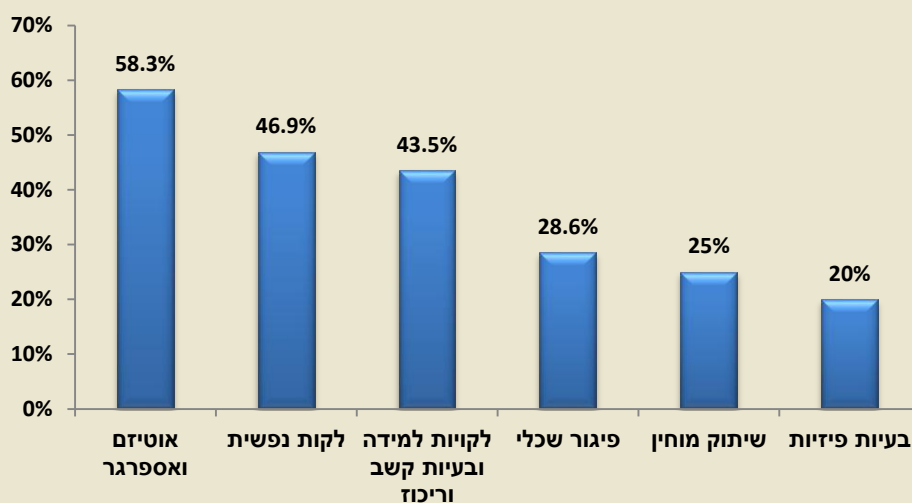
לוח 3: מאפייני התנדבות בעבר, באחוזים מסה"כ

41.6%	התנדב בעבר⁶
16.5	ממוצע גיל התחלת ההתנדבות
100%	הנאה מההתנדבות
66.7%	מאוד נהנה
21.2%	נהנה במידה בינונית
12.1%	כלל לא נהנה
28.8%	רצו שהשירות האזרחי – לאומי מתנדב יהיה באותו מקום בו התנדב בעבר
100%	המידה בה ההתנדבות בעבר השפיעה על ההחלטה להתנדב לשירות אזרחי - לאומי
40.9%	במידה רבה
13.6%	במידה בינונית
45.5%	כלל לא

כפי שניתן לראות מתרשים 3, בבחינת התפלגות המתנדבים בעבר על פי סוג מוגבלות, עולה כי התנדבות בעבר נפוצה יותר בקרב בעלי לקויות למידה (43.5%), אוטיזם ואספרגר (58.3%) ולקויות נפשית (46.9%), מאשר בקרב בעלי פיגור שכלי (28.6%), שיתוק מוחין (25%) ובעיות פיזיות (20%). במילים אחרות, התנדבות מוקדמת נפוצה יותר בקרב בעלי מוגבלויות בעלי רמת תפקוד גבוהה באופן יחסי.

⁶ מתוך סה"כ המרואיינים

ת.3: התנדבות בעבר לפי סוג המוגבלות, באחוזים מסה"כ

מקור מידע מרכזי על השירות האזרחי-לאומי

כפי שניתן לראות מלוח 4, מקור המידע העיקרי אודות האפשרות לשרת בשירות אזרחי – לאומי הוא בית הספר (40.4%). הדבר קשור לעובדה שכמחצית מהמתנדבים עדיין משתייכים למערכת בית ספרית של החינוך המיוחד בעת השירות שלהם וכן לעבודת השטח של העמותות המפעילות, אשר מגיעים לבתי ספר בכלל ולבתי ספר מהחינוך המיוחד בפרט ומיידעים את התלמידים על קיומה של אפשרות זו. אכן, מבדיקה שערכנו מצאנו כי מקרב אלו הלומדים בחינוך המיוחד, השיעור שדיווחו כי מקור המידע אודות בית השירות הינו בית הספר (69.2%) היה גבוה יותר משמעותית מאשר אלו הלומדים בחינוך הרגיל אשר דיווחו כך (29.3%).

מקורות מידע נוספים הם ההורים (12.2%), חברים (7.1%) ומערכת הרווחה – עובדת סוציאלית (6.4%).

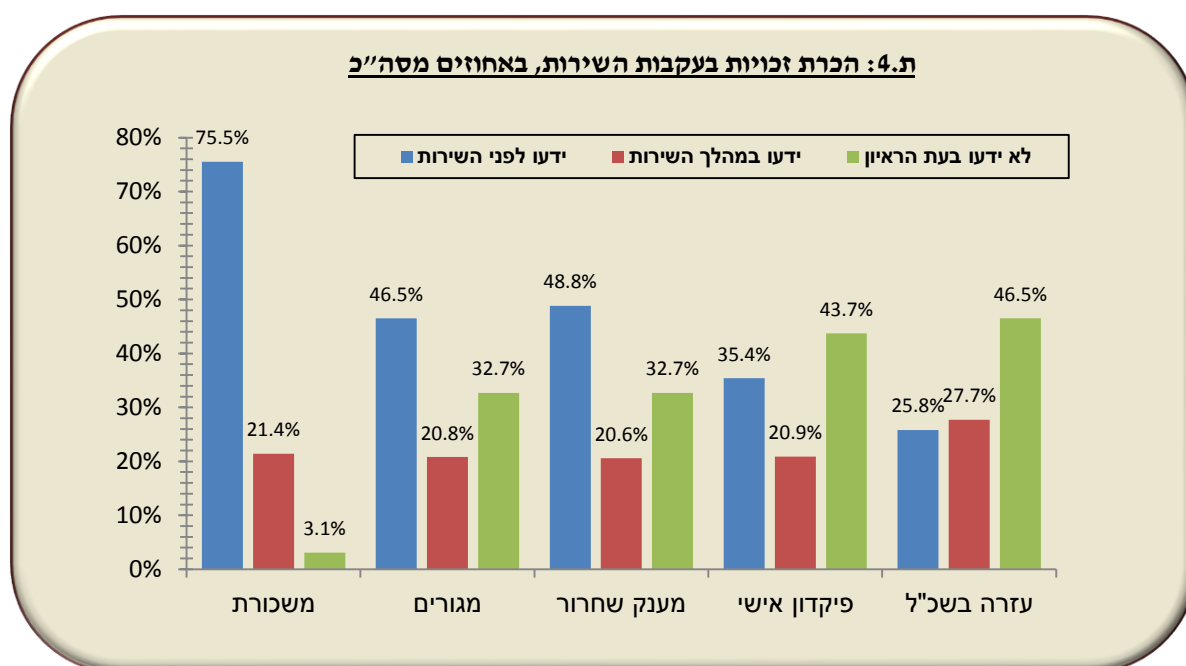
לוח 4: מקורות מידע על השירות האזרחי - לאומי, באחוזים מסה"כ

מקורות מידע עיקריים ⁷	
בית הספר	40.4%
הורים	12.2%
חברים	7.1%
עובדת סוציאלית	6.4%
אינטרנט	3.2%
לשכת גיוס	3.2%
אחים	2.6%

⁷ המספרים אינם מסתכמים ל 100% משום שכוללים רק מקורות מידע עיקריים ולא כוללים את הקטגוריה "אחר".

הכרת זכויות

כפי שצויין ברקע הכללי, מתנדבי שירות אזרחי – לאומי אשר מסיימים לפחות 12 חודשי שירות, זכאים להטבות שונות, בדומה לחיילים משוחררים. ביקשנו לבדוק בקרב המתנדבים עם המוגבלות עד כמה הם מודעים לזכויות המגיעות להם, תוך התמקדות בשאלה האם ידעו על קיומן של זכויות אלו עוד בטרם השירות או רק במהלכו. ממצאי הבדיקה מוצגים בתרשים 4 שלהלן:

התרשמות כללית מהתרשים מראה כי בסה"כ, נראה כי המתנדבים מודעים היטב לזכויותיהם ואם הם לא יודעים זאת לפני השירות, אזי הם למדים זאת במהלכו. כך למשל, 75.5% מהמתנדבים ידעו כבר לפני שהתחילו את שירותם בפועל (ככל הנראה בעת שהציגו בפניהם את האפשרות להתנדב), כי הם זכאים למשכורת חודשית ועוד כ – 21.4% אמנם לא ידעו זאת לפני שהתחילו את השירות, אך נעשו מודעים לכך במהלך השירות. רק כ – 3% לא ידעו בעת הראיון כי הם זכאים למשכורת ומבירור שערכנו עולה כי מדובר במתנדבים שהנושא הוצג בפניהם, אולם רמת התפקוד הקוגניטיבית שלהם היא נמוכה למדי וככל הנראה הם לא זוכרים זאת.

עם זאת, בשני היבטים נראה כי השיעור שלא ידעו על קיומן של זכויות מסוימות בעת הראיון הינו גבוה יותר משיעור היודעים – מדובר בזכות לפיקדון אישי (43.7% לא ידעו בעת הראיון, לעומת 35.4% שידעו לפני ו – 20.9% שידעו במהלך השירות) ובעיקר בזכות לעזרה בשכר לימוד (46.5% לא ידעו בעת הראיון, לעומת 25.8% שידעו לפני השירות ו – 27.7% שידעו במהלכו).

באשר לזכות לפיקדון אישי, נציין כי מתנדבים רבים, בעיקר בעלי פיגור שכלי, התקשו להבין במה מדובר וככל הנראה זה מסביר חלק מהשיעור הגבוה של אי הידיעה. עם זאת, לא כל המתנדבים הינם בעלי פיגור שכלי ובקרב רבים מהמתנדבים רמת התפקוד בכלל והרמה הקוגניטיבית בפרט, הינן גבוהות, כך שלא ניתן לומר שהם לא הבינו במה מדובר ועל כן ממצא זה הינו מטריד למדי.

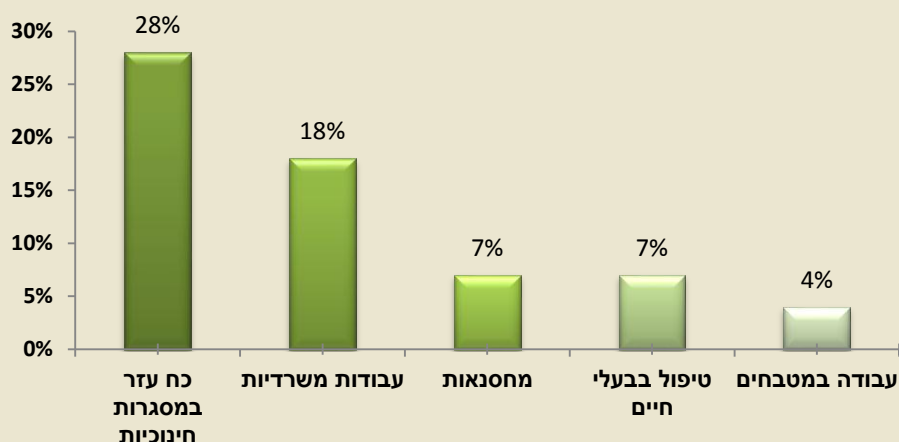
מצער ומטריד עוד יותר **שכמעט מחצית מהמתנדבים** לא ידעו בעת הראיון כי השירות מקנה להם זכאות לעזרה בשכר לימוד. דווקא כיוון שמדובר בהטבה שעשויה למנף את חלקם (לפחות אלו המסוגלים לכך מבחינת תפקוד קוגניטיבי) ולסייע להם בשילוב מיטבי בשוק העבודה, יש חשיבות לכך שהמתנדבים אלו ידעו על זכאות זו, דבר שעשוי להגדיל את הסבירות שיפעלו למיצויה.

אפיון עבודת השירות

תפקיד בשירות

הנתונים בתרשים 5 לעיל מלמדים על מגוון מכובד של תפקידים שאותם ממלאים עובדים עם מוגבלות, החל מכח עזר במסגרות חינוכיות (28%) ועבודות משרדיות שונות ומגוונות (18%) וכלה במחסנאות (7%), טיפול בבעלי חיים במגוון גני חיות, פינות ליטוף וחוות אקולוגיות ברחבי הארץ (7%) ועבודה במטבחים (4%).

ת. 5: תפקידים אותם ממלאים המתנדבים עם המוגבלות במסגרת השירות (אחוזים מסה"כ)

עבור צעירים עם מוגבלות, אשר צפויים להם לא מעט קשיים בהשתלבות בשוק העבודה, בעיקר בשל סטיגמות, דעות קדומות ונכונות נמוכה של מעסיקים לשלבם בתעסוקה, ישנה חשיבות רבה לעובדה שהם נחשפים למקומות עבודה ולתפקידים שונים מאותם תפקידים מקובלים שישנה נטייה לנתב אותם אליהם, כגון מסגרות עבודה מוגנות למיניהן ותפקידים סיוזיפיים.

היקף השירות והגעה למקום השירות

כפי שעולה מלוח 5 לעיל, מרבית המתנדבים משרתים במקום השירות מספר שעות המקביל ליום עבודה מלא, קרי 7 שעות ומעלה (64.9%) ועוד 26.3% נמצאים במקום השירות 6 שעות. פחות מ 10% נמצאים במקום השירות בין שעה ל 5 שעות ביום.

עוד ניתן לראות כי מרבית המתנדבים (60%) נמצאים במקום השירות בין 5 ל – 6 פעמים בשבוע והיתר (40%) נמצאים עד 4 פעמים בשבוע. מדובר באותם מתנדבים שעושים את שנת השירות במקביל ללימודים בחינוך המיוחד.

באשר להגעה למקום השירות, ניתן לראות כי כ – 70% נוסעים לבד באוטובוס למקום השירות. במרבית המקרים, מדובר במתנדבים שקיבלו סיוע מהרכזת או מגורם ליווי אחר ולמדו בעצמם את הדרך אל מקום השירות. כ – 14% מגיעים אל מקום השירות בעצמם ברגל, גם כאן לאחר שעברו הדרכה ועוד כ – 15% בהסעה מאורגנת. מה שניתן ללמוד בבירור מממצאים אלו הוא כי אחת ממטרותיו של השירות עבור אוכלוסייה זו - עידוד אורח חיים עצמאי - אכן מושגת, לפחות בהיבט של הגעה אל מקום השירות.

לוח 5 : שעות ומספר ימי שהות במקום השירות, באחוזים מסה"כ

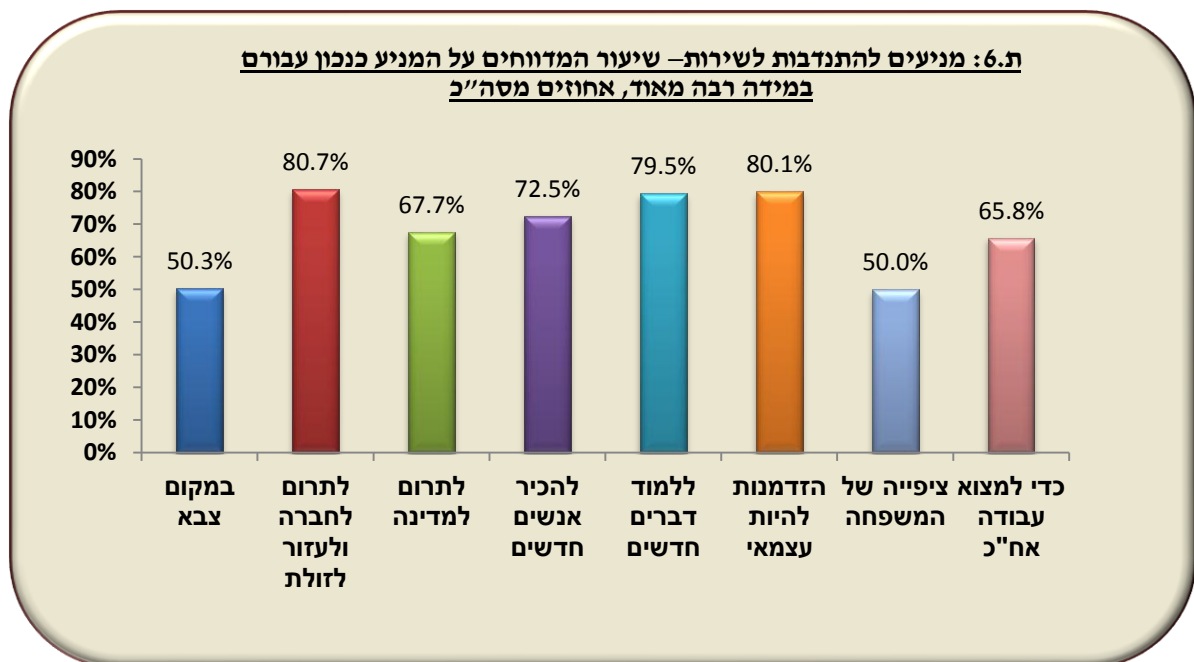
שעות שהות במקום השירות	100%
1-5	8.8%
6	26.3%
7 ומעלה	64.9%
מספר פעמים בשבוע שנמצא בשירות	100%
עד 4 פעמים	40.0%
5 – 6 פעמים	60.0%
הגעה למקום השירות	100%
נוסע לבד באוטובוס	70.9%
הולך לבד ברגל	13.9%
בהסעה מאורגנת	15.2%

מניעים לשירות

ביקשנו לבחון בקרב המתנדבים עם המוגבלות, מהם המניעים אשר הביאו אותם להחלטה להתנדב לשירות.

לצורך זאת, הקראנו בפניהם מספר היגדים המתארים מניעים שונים להתגייס לשירות האזרחי – לאומי וביקשנו מהם לציין עד כמה כל מניע נכון עבורם על ידי הצבעה עם האצבע על גבי סקאלה מצויירת (מתנדבים ברמת תפקוד גבוהה שלא היו צריכים לעשות שימוש בסקאלה המצויירת השיבו למראיינים בע"פ, על בסיס הקראת קטגוריות התשובות).

תרשים 6 מתאר את שיעור המדווחים על המניעים השונים כנכונים עבורם במידה רבה מאוד.

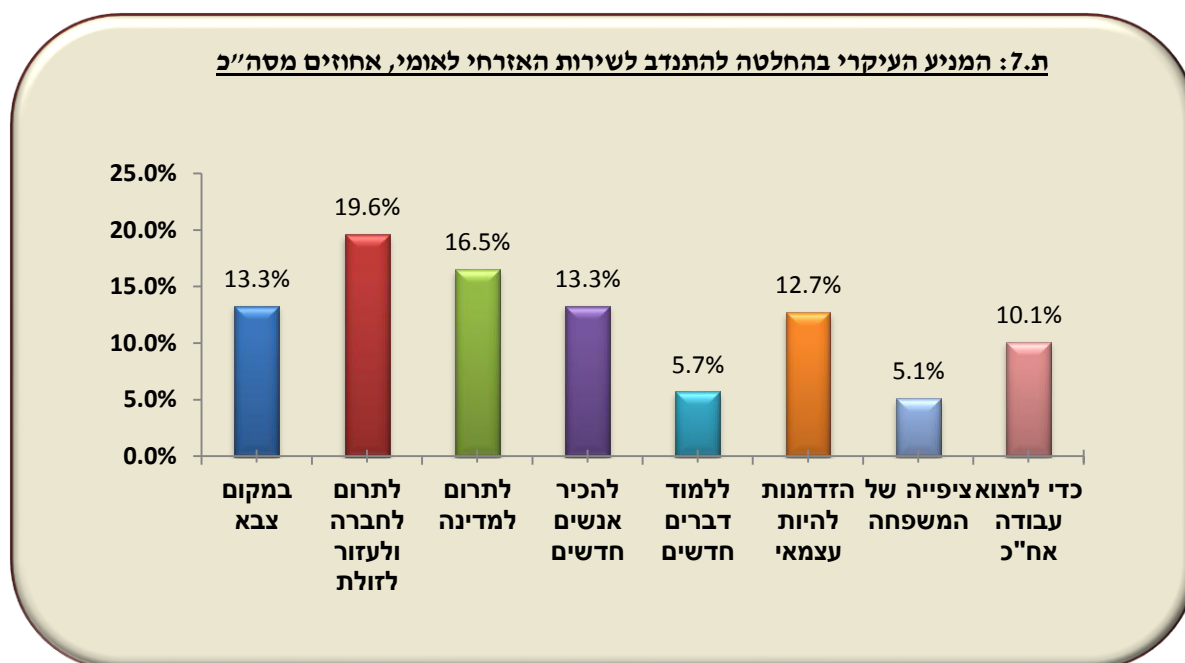

כפי שניתן לראות מהתרשים, שני המניעים שדורגו במקום הגבוה ביותר הם רצון לתרום לחברה ולזולת (80.7%) והזדמנות להיות עצמאים (80.1%). המניע האחרון הינו משמעותי במיוחד עבור אנשים עם מוגבלות, שלעיתים עצמאותם נשללת מהם וישנה חשיבות רבה לפיתוח עצמאות זו במהלך השירות ככלי להעצמה אישית וצבירת הון אישי.

עוד ניתן לראות כי 79.5% מהמשיבים דירגו מאוד גבוה את המניע "ללמוד דברים חדשים", 72.5% מהמשיבים דירגו את המניע "להכיר אנשים חדשים" ועל-ידי כך להגדיל את הרשתות החברתיות שלהם ו- 67.7% מהמשיבים דירגו מאוד גבוה את המניע "לתרום למדינה".

מעניין לגלות כי כ – 70% מהמשיבים מייחסים חשיבות רבה למניע "כדי למצוא עבודה אחר-כך".

בנוסף לדירוג המניעים, שאלנו את המתנדבים מה היה המניע העיקרי שהביא אותם להחלטה להתנדב לשירות האזרחי – לאומי. הממצאים מוצגים בתרשים 7:

כפי שניתן לראות מתרשים 7, המניע העיקרי בהחלטה להתנדב לשירות האזרחי לאומי בקרב צעירים עם מוגבלות הינו הרצון לתרום לחברה ולזולת (19.6%), דבר העולה בקנה אחד עם ממצאים דומים מהעולם. מניע נוסף שדורג גבוה כמניע העיקרי הוא רצון לתרום למדינה (16.5%). כ – 10% בחרו במניע "כדי למצוא עבודה אח"כ" כמניע העיקרי שהביאם להחלטה להתנדב לשירות.

מסוגלות עצמית ותחושות לגבי השירות

מסוגלות עצמית (self efficacy) הינו מושג נרחב השייך לעולם התוכן של תיאוריית הלמידה החברתית שפיתח החוקר בנדורה (Alfred Bandura), אשר באופן כללי מייצג את אמונתו של הפרט באשר ליכולותיו לבצע משימה מסויימת או התנהגות שתביא לתוצאה מסויימת. במובן זה, אדם בעל תחושת מסוגלות עצמית גבוהה, הינו אדם אשר מעריך את יכולתו להתמודד בהצלחה עם משימה מסויימת כגבוהה. רמת המסוגלות העצמית של הפרט משפיעה על מידת המוטיבציה שלו להשקיע מאמץ במשימה וכן על עצם בחירת המשימה שיבצע.

אחד המקורות אשר משפיעים על תפיסת המסוגלות העצמית של האדם הוא התנסות בהשלמת משימות, כך שהתנסות במשימה שהסתיימה בהצלחה, מעלה את תחושת המסוגלות העצמית ולהיפך. מקורות נוספים הם צפייה באחרים (למידה) ושכנוע מילולי.

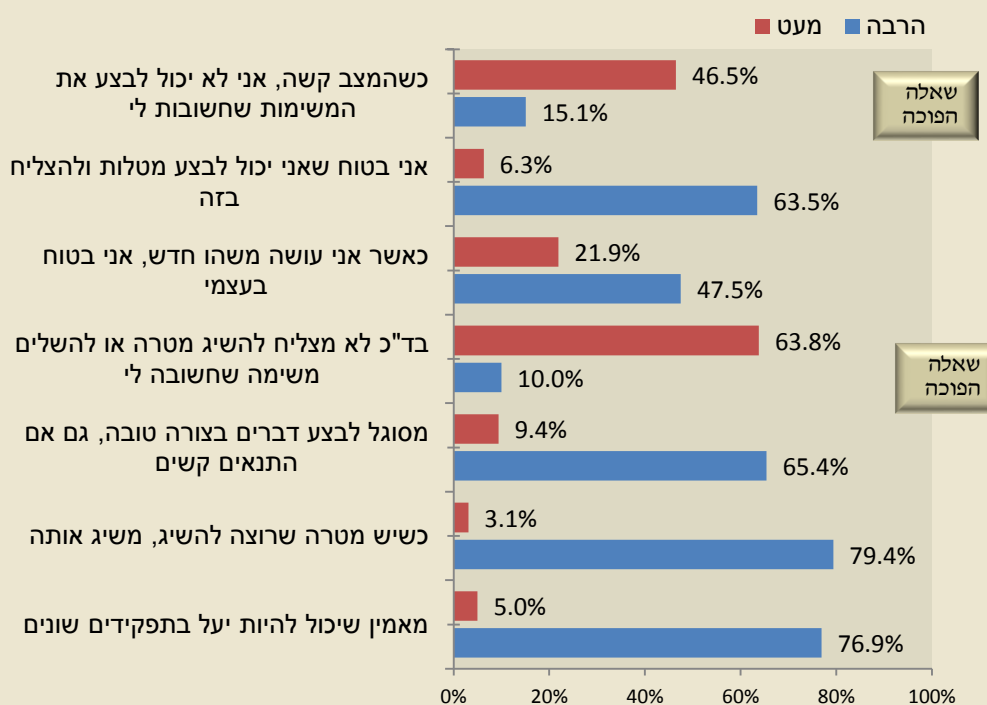
מקורות אלו מתקיימים במסגרת של השירות האזרחי – לאומי ועל כן, מסגרת זו נתפסת בספרות העולמית ככזו שיש בה פוטנציאל גבוה להשפיע לטובה על תפיסת המסוגלות העצמית של המתנדבים. הדבר הינו בעל משנה תוקף ביחס לאוכלוסיית האנשים עם מוגבלות, שפעמים רבות אינם נחשפים למודלים חיוביים שמהן ניתן ללמוד ולכאלו שיכולים לשכנע אותם בדבר יכולותיהם, כמו גם למקומות שיאפשרו התנסות ולמידה.

לפיכך, ביקשנו לבחון את תפיסת המסוגלות העצמית של המתנדבים באופן כללי וכן על פי השלב בו הם נמצאים בשירות – תחילת השירות או אמצע השירות, מתוך הנחה כי אמור לחול שיפור בקרב המתנדבים שנמצאים במהלך השירות.

הממצאים מוצגים בתרשימים 8 ו- 9 להלן⁸:

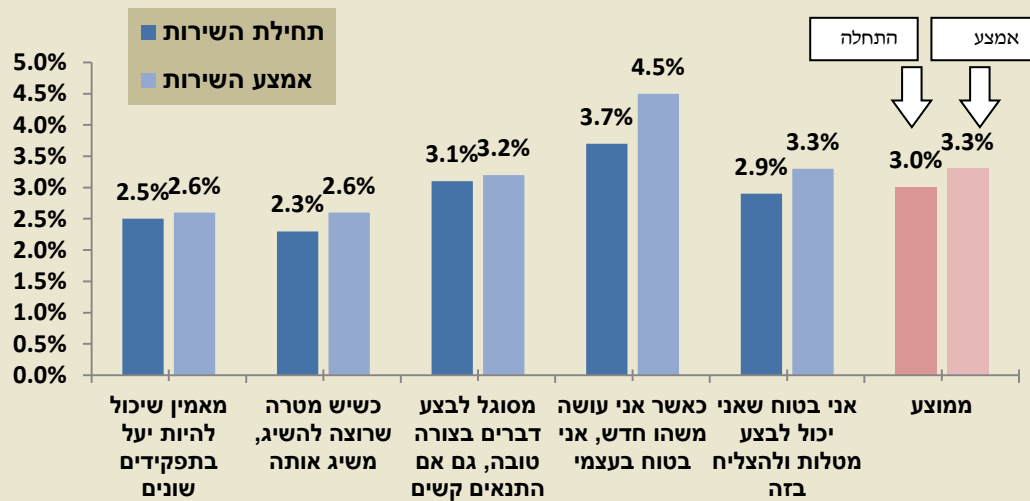
⁸ לגבי כל היגד שמתייחס למסוגלות עצמית, המרואיינים התבקשו לציין עד כמה ההיגד "נכון" עבורם – הרבה, הרבה מאוד, מעט, בכלל לא וכן הלאה.

ת.8: מסוגלות עצמית בקרב מתנדבים עם מוגבלות, אחוזים מסה"כ

כפי שניתן לראות מתרשים 8, בסה"כ תפיסת המסוגלות העצמית של המתנדבים הינה גבוהה למדי, כאשר 79.4% דיווחו כי הם מאמינים מאוד ביכולת שלהם להשיג מטרה כשרוצים אותה, 76.9% דיווחו כי מאמינים מאוד ביכולת שלהם להיות יעילים בתפקידים שונים ו- 65.4% מהמשיבים דיווחו כי מאמינים מאוד במסוגלות שלהם לבצע דברים בצורה טובה, גם אם התנאים קשים. גם בשאלות ההפוכות, שנועדו למדוד את עקביות התשובות של המשיבים, עולים ממצאים דומים. כך למשל, כ- 64% דירגו את ההיגד "בד"כ לא מצליח להשיג מטרה או להשלים משימה שחשובה לי" ככזה המאפיין אותם במידה נמוכה.

ת.9: מסוגלות עצמית בקרב מתנדבים עם מוגבלות לפי שלב בשירות, אחוזים מסה"כ

כפי שניתן לראות מתרשים 9, חלה עליה כלשהי בכל המדדים של תפיסת המסוגלות העצמית ובסה"כ בממוצע חלה עליה של כ- 10% בתפיסת המסוגלות העצמית (מ- 3 נקודות בממוצע בתחילת השירות ל- 3.3 נקודות בממוצע באמצע השירות).

כלומר, נראה כי ישנו קשר בין השלב בשירות בו נמצא המתנדב, לבין תפיסת המסוגלות העצמית שלו, כאשר זו האחרונה הינה גבוהה יותר באמצע השירות, בשלב שהמתנדב כבר חווה חוויות של הצלחה, הוא למד דברים חדשים על ידי צפייה והוא מוקף בסביבה תומכת שמשכנעת אותו בדבר יכולותיו.

העליה בתפיסת המסוגלות העצמית עשויה ללמד על שביעות רצון מהשירות, כפי שבא לידי ביטוי גם בעובדה כי 88% מהמתנדבים סיפרו בעת הראיון כי היו ממליצים לחבריהם להתנדב לשירות האזרחי – לאומי. להלן כמה מהסיבות שהם מנו להמלצה זו במילותיהם שלהם:

- ✓ "אם הם יכולים לתרום בדרך אחרת מהצבא, אז זה יכול לקדם אותם".
- ✓ "אני מצליחה בשירות הלאומי וזה עושה לי הרגשה טובה".
- ✓ אני עושה טוב גם לי וגם לאחרים ולכן זה טוב לעשות שירות לאומי".
- ✓ כדאי לעשות שירות לאומי גם בגלל זכויות וגם ביטחון לעבודה עתידית ולרכוש עוד נסיון ולהכיר אנשים חדשים".
- ✓ זה גם מאוד תורם וגם עוזר לך להיפתח. זה עז לי להתגבר על החרדה החברתית, החזיר אותי לתפקוד, נותן בטחון".

בנוסף, שאלנו את המתנדבים מה הם היו אומרים לאדם האחראי על נושא הזירות האזרחי –לאומי אילו היו פוגשים בו. להלן כמה תשובות נבחרות המובאות במילותיהם של המתנדבים:

- ✓ "אומר לו שזה דבר טוב ועושה טוב למי שמתנדב".
- ✓ "אני מרגיש טוב והייתי ממליץ להרבה אנשים להיכנס לשירות".
- ✓ אני מרגישה שנותנים לי את המקום שלי ומקשיבים לצרכים שלי. הייתי מציעה עזרה כלכלית שתתחשב בבית".
- ✓ "אני שמח שיש אפשרות חלופית לצבא שבה אני יכול לתרום".
- ✓ "הוא עושה עבודת קודש. שיפסיק את עבודת המשתמטים, זה טוב".
- ✓ "הייתי שמח שהיו מגדילים את המשכורת".
- ✓ "הייתי מבקש ממנו לעשות עוד שנה".

סיכום

סקירה זו נועדה לעמוד על מאפייניהם של מתנדבים עם מוגבלות במערך השירות האזרחי – לאומי. שירות זה מקנה לצעירים מקשת המוגבלויות וברמות תפקוד שונות, הזדמנות להיחשף למסגרת המדמה מקום עבודה לכל דבר ועניין, דבר שהינו בעל משמעות רבה עבור אוכלוסיית הנכים המאופיינת בשיעורי תעסוקה נמוכים ובקשיים רבים בהשתלבות בשוק העבודה.

כך, הצעירים עם המוגבלות לא רק שמפתחים את כישוריהם האישיים והחברתיים, מפתחים עצמאות ומקבלים הזדמנות לתרום למדינה, אלא גם רוכשים מיומנויות וכישורים תעסוקתיים בתחומים מגוונים, כגון תחום החינוך, עבודות משרדיות, מטבח ואף טיפול בבעלי חיים. בעתיד, נסיון תעסוקתי זה, על המיומנויות שרכשו בו, עשוי לסייע להם בהשתלבות בשוק העבודה. דבר זה יבחן בסקירה הבאה, אשר תעמוד על מצבם התעסוקתי של בוגרי השירות.

ברמת התרומה המיידית שיש לשירות על הפרט, הממצאים לימדו על עלייה קלה בתפיסת המסוגלות העצמית של הפרט במעבר מתחילת שנת השירות לאמצע הפעילות ההתנדבותית. נושא תפיסת המסוגלות העצמית הינו בעל משמעות מכרעת בהשתלבות מיטבית בחברה ובתעסוקה, כפי שהוצג בסקירה והוא ימשיך להיחקר לעומק בסקרי המשך.

בחינת המניעים שהביאו את הצעירים עם המוגבלות להחלטה להתנדב לשירות, מראה כי מחד הם אינם שונים מהרבה אוכלוסיות אחרות, בארץ ובעולם, הבוחרות להתנדב לשירות אזרחי – לאומי בכך שגם הם דירגו מאוד גבוה את הרצון לתרום חברה, לזולת ולמדינה. מאידך ובמקביל, הצעירים עם המוגבלות ייחסו חשיבות גבוהה גם למניע הכרוך "בהזדמנות להיות עצמאי", שכל הנראה מאפיין את הנרטיב של החיים שלהם יותר מאשר בקרב אוכלוסיות אחרות.

אין ספק כי מבדיקה ראשונית עולה כי הצעירים עם המוגבלות מרוצים מהשירות שעושים, כפי שעולה מדבריהם בשאלות הפתוחות בראיון ומכך ש 88% אמרו כי היו ממליצים לחבריהם להתנדב לשירות ומכך שרבים מהם אמרו שהיו רוצים לשרת שנתיים ולא שנה. ניכר כי השירות מספק להם מסגרת תומכת ומכילה מחד, אך גם דורשת ומלמדת מאידך וכזו המעצימה אותם.

לאור זאת, **עולה החשיבות הרבה של הקצאת תקנים נוספים עבור מתנדבים עם מוגבלות**, לפחות לכדי רמה של שוויון מול מספר התקנים שמוקצים לשתי האוכלוסיות האחרות בשירות – בני מיעוטים וגברים חרדים.

ביבליוגרפיה

- אבו-אחמד, ו. (2010). פעילות התנדבותית במדינת ישראל. מינהל מחקר וכלכלה, משרד התמ"ת.
- ארטן-ברגמן, ט. ורימרמן, א. (2009). דפוסי מעורבות חברתית בקרב אנשים עם וללא מוגבלות בישראל. ביטחון סוציאלי, 79, 49 – 84.
- גל, ר., אמית, ק., פליישר, נ., שטרייכמן, נ. (2003). מתנדבי השירות הלאומי: מחקר אורך לבחינת מוטיבציות לשירות, עמדות חברתיות ושביעות רצון של המתנדבים מהשירות. מכון כרמל למחקרים חברתיים.
- חסקי – לוונטל, ד. (2005). להיות או לחדול: התמדה ונשירה בקרב מתנדבות. חקר מקרה במרכז לנפגעות תקיפה מינית בירושלים. האוניברסיטה העברית בירושלים.
- ינאי-ונטורה, ג. וליבנה, ט. (2010). ניהול מתנדבים יעיל – נקודת מבטם של המנהלים. בטחון סוציאלי, 84, 129 – 158.
- מלחי, א. (2011). מתנדבים עם מוגבלות בשירות אזרחי – לאומי: פרופיל סוציו דמוגרפי ותעסוקתי של המתנדבים, מניעים לשירות ומאפייניו. מינהל מחקר וכלכלה, משרד התמ"ת.
- Blau, P.M. (1967). *Exchange and power in social life*. New York: John Wiley and sons Inc.
- Cnaan, R.A., & Goldbreg-Glen, R.S. (1991). *Measuring motivation to volunteer: Conceptual and empirical considerations*. Nonprofit and voluntary sector quarterly. 25(3), 364-383.
- Gal, R. (2001). *Voluntary youth work as a psycho – social process*. Paper presented at the seminar on voluntary youth work, Helsinki, Finland, May 10-11-2011.
- Van Til, J. (1988). *Mapping the third sector: Voluntarism in a change social economy*. U.S.A: The Foundation Center.

נספח א' – שאלון הסקר

שאלון למתנדבים עם מוגבלות בשירות לאומי

הקדמה

מה שאת/ה עושה היום, השירות הלאומי, זה משהו מאוד מאוד מיוחד שלא הרבה אנשים עושים. חשוב לי מאוד לשמוע ממך על השירות הלאומי - איפה את/ה משרת/ת, איך זה גורם לך להרגיש, למה רצית לעשות שירות לאומי ועוד כל מיני שאלות – כדי שנוכל ללמוד מתוך מה שאת/ה תספרי לי וככה לעזור לעוד חברים שלך לעשות שירות לאומי.

אנחנו נשב ביחד ונקרא את השאלות ואם תרגישי/י שיש משהו שאתה רוצה לספר שלא מופיע בשאלון, אז כמובן שאת/ה יכול/ה לספר לי. אם אני אשאל אותך שאלה שלא תרצה/י לענות עליה אז זה בסדר גמור ופשוט תגיד/י לי ונעבור לשאלה הבאה.

אם תתעייף/פי מהשאלות או תרצה הפסקה לשתות מים או ללכת לשירותים או כל דבר אחר אז בבקשה תגיד/י לי ואנחנו נעשה הפסקה קצרה ונחזור לראיון ברגע שתרצה/י.

יש לך שאלות שאת/ה רוצה לשאול אותי?

א. רקע התנדבותי

1. לפני שהתחלת את השירות הלאומי שאתה עושה עכשיו, האם התנדבת במקום אחר?

(1) כן (עבור לשאלה 2)

(2) לא (עבור לשאלה 9)

2. מאיזה גיל התחלת להתנדב? _____

3. כמה שעות בשבוע היית מתנדב? _____ (כל יום מאיזו שעה עד איזו שעה?)

4. במשך כמה זמן התנדבת?

הערה למראיינת – אם הוא מתקשה לחשב, אז אפשר לשאול אותו באיזה כיתות הוא היה כשהתנדב.

(1) שנים _____

(2) חודשים _____

5. עד כמה נהנית מההתנדבות? אתה יכול להגיד שנהנית הרבה מאוד, קצת, בכלל לא. תסתכל על הקו ותסמן לי עם האצבע איפה אתה מרגיש שאתה נמצא. (1 = הרבה מאוד, 2 = הרבה, 3 = בינוני, 4 = מעט, 5 = בכלל לא)

1	5
	
הרבה מאוד	בכלל לא

6. האם רצית שהשירות הלאומי יהיה באותו מקום שבו התנדבת פעם?

- (1) כן (עבור לשאלה 7)
- (2) לא (עבור לשאלה 8)
- (3) לא ענה (עבור לשאלה 8)

7. האם פעלת כדי שתוכל לעשות את השירות הלאומי באותו מקום שבו התנדבת פעם? (למשל, ביקש/ת, כתבת מכתב, התקשרת למישהו בטלפון)

- (1) כן
- (2) לא
- (3) לא ענה

8. באיזו מידה העובדה שהתנדבת בעבר השפיעה על ההחלטה שלך להתגייס לשירות לאומי? אתה יכול להגיד שזה בכלל לא השפיע עליך, השפיע קצת, השפיע הרבה. תסמן עם האצבע על הקו שכאן.

	
הרבה מאוד	בכלל לא

ב. סביבת המתנדב והיכרותו את השירות

9. אתה מכיר כל מיני אנשים, למשל אבא ואמא, אחים והצוות בבית הספר שלך. חשוב לי לדעת מה הם חשבו על ההחלטה שלך לעשות שירות לאומי. בוא תספר לי לגבי כל אחד מהאנשים הבאים, עד כמה הם תמכו בהחלטה שלך לעשות שירות לאומי. אתה יכול להגיד שהם תמכו הרבה מאוד, הרבה, בינוני, קצת או בכלל לא תמכו.

גורם	
אבא	☒ ☒ הרבה מאוד בכלל לא
אמא	☒ ☒ הרבה מאוד בכלל לא
חברים	☒ ☒ הרבה מאוד בכלל לא
אחים (רק למי שיש אחים גדולים)	☒ ☒ הרבה מאוד בכלל לא
צוות בית הספר	☒ ☒ הרבה מאוד בכלל לא
אחר	☒ ☒ הרבה מאוד בכלל לא

10. האם אתה מכיר אנשים, חברים או בני משפחה שגם הם שירתו בשירות לאומי?

- 1) כן, אני מכיר אנשים ששירתו בעבר (עבור לשאלה 11)
- 2) כן, אני מכיר אנשים שמשרתים כיום (עבור לשאלה 11)
- 3) כן, אני מכיר גם אנשים ששירתו בעבר וגם אנשים שמשרתים כיום (עבור לשאלה 11)
- 4) לא, אני לא מכיר אנשים ששירתו בעבר או שמשרתים כיום (עבור לשאלה 12)
- 5) לא יודע (עבור לשאלה 12)
- 6) לא ענה (עבור לשאלה 12)

11. עד כמה העובדה שאתה מכיר מישהו שגם עשה שירות לאומי השפיעה על ההחלטה שלך להתנדב בעצמך? תצביע כאן על הקו איפה בערך נראה לך שאתה נמצא. בצד אחד יש "הרבה מאוד" כלומר,

העובדה שאתה מכיר מישהו שגם עשה שירות לאומי השפיעה על ההחלטה של הרבה מאוד ובצד השני שי "בכלל לא", כלומר העובדה שאתה מכיר מישהו שעשה שירות לאומי בכלל לא השפיעה על ההחלטה שלך לעשות גם שירות לאומי.

הרבה מאוד

בכלל לא

12. מאיפה שמעת על האפשרות לעשות שירות לאומי?

(1) מההורים שלי

(2) מאחים/אחיות

(3) מחברים

(4) מבית הספר

(5) מלשכת גיוס

(6) מהאינטרנט

(7) מהעובדת הסוציאלית

(8) אחר, פרט : _____

(9) לא ענה

13. מי שעושה שירות לאומי מגיעות לו זכויות. עכשיו אני אקריא לך רשימה של דברים שמגיעים לך בזכות זה שאתה עושה שירות לאומי. לגבי כל זכות אני אשאל אותך אם ידעת שזה משהו שמגיע לך וגם אני אשאל מתי ידעת על זה – לפני שהחלטת לעשות שירות לאומי או אחרי.

לא ידעתי	לא ידעתי	ידעתי אחרי	ידעתי לפני	
				משכורת
				מקום לגור בו בזמן השירות הלאומי
				מענק שיחרור
				פיקדון אישי
				עזרה בשכר לימוד

ג. אפיון עבודת השירות

14. מהו המקום בו אתה עושה את השירות הלאומי?

לא	כן	מקום השירות
		בית ספר
		גן
		מעון

		מרפאות קופות חולים
		בתי חולים
		לשכת רווחה
		מועדונית
		בית אבות
		מוזיאון
		משרד הבטחון
		איכות הסביבה
		זהירות בדרכים
		אחר

15. מהו תפקידך המרכזי במקום בו הנך משרת?

- (1) כוח עזר בבית חולים
- (2) עבודות משרדיות
- (3) עוזר/ת למורה
- (4) עוזר/ת בגן ילדים או במעון
- (5) מחסנאי
- (6) טיפול בבעלי חיים
- (7) עוזר במטבח
- (8) אחר, פרטי: _____

16. כמה שעות ביום אתה נמצא במקום שבו אתה עושה את השירות הלאומי?

17. כמה פעמים בשבוע אתה הולך לשירות הלאומי? _____

18. האם אתה עושה את השירות הלאומי במקום שקרוב לבית שלך?

- (1) כן
- (2) לא
- (3) לא ענה

19. איך אתה מגיע כל יום למקום השירות?

- (1) נוסע לבד באוטובוס
- (2) הולך לבד ברגל

- (3) בהסעה
- (4) מישוהו מלווה אותי באוטובוס
- (5) מישוהו מלווה אותי ברגל

20. האם קשה לך מבחינה פיזית להגיע למקום שבו אתה עושה את השירות?

- (1) כן
- (2) לא
- (3) לא ענה

21. באיזה שלב של השירות הלאומי אתה נמצא עכשיו?

- (1) בתחילת השנה הראשונה של השירות הלאומי
- (2) באמצע השנה הראשונה של השירות הלאומי
- (3) לקראת סוף השנה הראשונה של השירות הלאומי
- (4) בתחילת השנה השנייה של השירות הלאומי
- (5) לא ענה

עכשיו יהיו שתי שאלות ארוכות. אתה רוצה אולי אתה רוצה שנעשה הפסקה? אולי ראתה רוצה לשתות

מים? לשירותים?

בשאלות שגיגועו תכף אני אשאל אותך על הסיבות שגרמו לך לעשות שירות לאומי ואח"כ אני אשאל אותך על דברים שלמדת על עצמך בעקבות השירות הלאומי.

ד. מניעים לשירות

22. מאוד מעניין אותי לשמוע ממך מה גרם לך לעשות שירות לאומי. אני אקריא לך רשימה של סיבות שאולי גרמו לך לרצות לעשות שירות לאומי ואני ארצה שתגיד/י לי לגבי כל סיבה כזו באיזו מידה היא קשורה להחלטה לעשות שירות לאומי ונשתמש באותה שיטה שבה השתמשנו קודם – יש לך קו שבצד אחד שלו יש "הרבה מאוד" ובצד השני "בכלל לא" ותצביע על הקו איפה אתה נמצא.

מניעים		
☒	☒	רציתי לעשות צבא אבל לא יכולתי והשירות הלאומי היה הדבר היחידי במקום צבא
☒	☒	רציתי לתרום לחברה ולעזור לאחרים
☒	☒	רציתי לתרום למדינה
☒	☒	זו היתה הזדמנות להכיר אנשים חדשים
☒	☒	זו היתה הזדמנות ללמוד דברים חדשים
☒	☒	הזדמנות להיות עצמאית
☒	☒	המשפחה שלי ציפתה ממני שאני אעשה שירות לאומי
☒	☒	אני רוצה שתהיה לי עבודה טובה וחשבתי ששירות לאומי יעזור לי למצוא אח"כ עבודה
		אחר (עבור לשאלה 23)

23. פרט:

24. מתוך הרשימה הזו שקראנו ביחד עכשיו, מה היו שני הדברים שהכי גרמו לך לרצות לעשות שירות לאומי?

_____ (1) מניע מספר 1 :

_____ (2) מניע מספר 2 :

ה. מסוגלות עצמית

25. מאוד חשוב לי לדעת מה למדת על עצמך וכמה אתה מאמין בעצמך עכשיו שאתה עושה שירות לאומי. אני אקריא לך כל מיני משפטים ותגיד לי עד כמה אתה מסכים עם כל אחד מהמשפטים האלה בשיטה שבה עבדנו עד עכשיו. כלומר, יש לך קו שבצד אחד שלו יש "הרבה מאוד" ובצד השני "בכלל לא" ותצביע על הקו איפה אתה נמצא.

☒	☒	אתה מאמין שאתה יכול להיות יעיל בתפקידים שונים
הרבה מאוד	בכלל לא	
☒	☒	כשיש לך מטרה או משימה שאתה רוצה להשיג, אתה בסוף תצליח להשיג אותה
הרבה מאוד	בכלל לא	
☒	☒	אתה מסוגל לבצע דברים בצורה טובה מאוד, גם אם התנאים קשים מאוד
הרבה מאוד	בכלל לא	
☒	☒	אתה בד"כ לא מצליח להשיג מטרה או להשלים משימה שחשובה לך.
הרבה מאוד	בכלל לא	
☒	☒	כאשר אתה עושה משהו חדש, אתה בטוח בעצמך.
הרבה מאוד	בכלל לא	
☒	☒	אתה בטוח שאתה יכול לבצע מטרות רבות ולהצליח בזה.
הרבה מאוד	בכלל לא	
☒	☒	כשהמצב קשה, אתה לא יכול לבצע את המשימות שיש לך
הרבה מאוד	בכלל לא	

26. האם **בנוסף** לזה שאת/ה עושה שירות לאומי אתה גם עובד תמורת כסף?

- (1) כן **(עבור לשאלה 27)**
- (2) לא **(עבור לשאלה 34)**
- (3) לא ענה **(עבור לשאלה 34)**

27. איפה אתה עובד (מראיינת – להדגיש שלא מדובר על העבודה בשירות לאומי, אלא על עבודה שעושה מחוץ לשירות)

28. תאר מה התפקיד שלך בעבודה. למשל, מלצר/ית, שליח/ה, עוזר/ת לגנות, עובד/ת במחסן

29. כמה שעות ביום אתה עובד?

30. כמה ימים בשבוע אתה עובד?

31. בעבודה זו, האם אתה מקבל:

- (1) משכורת לפי חודש **(עבור לשאלה 32)**
 - (2) משכורת לפי שעה **(עבור לשאלה 33)**
 - (3) לא מקבל משכורת
 - (4) מקבל משהו אחר⁹. פרט :
-

32. כמה כסף אתה מקבל לחודש?

33. כמה כסף אתה מקבל לשעה?

34. האם לפני שעשית שירות לאומי עבדת?

- (1) כן **(עבור לשאלה 38)**
 - (2) לא **(עבור לפרק ז – מאפייני רקע)**
 - (3) לא ענה **(עבור לפרק ז – מאפייני רקע)**
-

⁹ אפשר לתת לו דוגמא – "למשל, אתה עובד כמלצר ובסוף היום מקבל ארוחה".

35. תתאר/י מה היה התפקיד שלך בעבודה. למשל, מלצר/ית

36. איפה עבדת? מה עושים במקום העבודה הזה?

37. בעבודה הזו שבה עבדת לפני השירות הלאומי – כמה שעות ביום עבדת? _____

38. כמה ימים בשבוע? _____

ז. מאפיינים אישיים, רקע סוציו - דמוגרפי ורקע כללי

1. שם משפחה _____
2. שם פרטי _____
3. שנת לידה _____
4. מספר תעודת זהות: _____
5. שם עמותה מוכרת _____
6. שם גוף מפעיל _____
7. סוג המוגבלות _____

כתובת מגורים:

8. שם רחוב _____
9. מספר בית _____
10. מספר דירה _____
11. שם ישוב _____ (ס.ישוב _____)

39. מין:

- (1) גבר
- (2) אישה

40. מגזר/לאום?

- (1) יהודי
- (2) נוצרי
- (3) ערבי נוצרי

4) ערבי מוסלמי

5) דרוזי

6) אחר

7) לא ענה

41. איפה נולדת?

1) ישראל (עבור לשאלה 43)

2) בריה"מ לשעבר (עבור לשאלה 42)

3) אתיופיה (עבור לשאלה 42)

4) אירופה-אמריקה (עבור לשאלה 42)

5) אסיה – אפריקה (עבור לשאלה 42)

42. באיזו שנה עלית לארץ?

43. האם אתה?

1) חרדית

2) דתיה

3) מסורתית

4) חילונית

44. האם תוכל לספר לנו איזה קשיים יש לך? למשל, האם אתה לא יכול ללכת? קשה לך ללמוד? יש לך קושי רגשי?

45. האם אתה נעזר בכיסא גלגלים או בקביים? (הערה למראיינת – לשאול רק אם זה נראה רלוונטי).

1) נעזר בכיסא גלגלים

2) נעזר בקביים

3) לא

4) לא ענה

46. עד כמה המגבלה שלך מפריעה לך לתפקד ביומיום?

1) מפריעה מאוד

2) מפריעה

3) לא כל כך מפריעה

4 כלל לא מפריעה

47. האם אתה גר עם אבא ואמא, לבד או בדירה מוגנת?

(1) מתגורר עם ההורים

(2) מתגורר לבד

(3) מתגורר בדיור מוגן

(4) אחר. אנא פרט: _____

48. כמה אחים יש לך?

49. במידה ויש לך אחים שהם יותר גדולים ממך, האם הם שירתו בצבא או בשירות לאומי?

(1) שירתו בשירות לאומי

(2) שירתו בשירות צבאי

(3) לא שירתו כלל

(4) אין לי אחים/אחיות בוגרים/בוגרות

(5) לא יודע

50. במה אמא שלך עובדת? מה התפקיד שלה בעבודה?

51. במה אבא שלך עובד? מה התפקיד שלו בעבודה?

52. אתה יודע כמה אמא מרוויחה? אתה יודע כמה אבא מרוויח? כמה הם מרוויחים יחד? בוא נרשום כמה כל אחד מרוויח בנפרד ואח"כ נחשב בערך כמה הם מרוויחים ביחד. זה לא צריך להיות מספר מדויק, תגיד לי פחות או יותר.

53. כמה שנים למדת בסה"כ? _____

54. באיזו סוג בית ספר למדת?

(1) חינוך ממלכתי **הערה למראיינת – להגיד לו "בית ספר רגיל"**

2) חינוך מיוחד. הערה למראיינת – אם המרואיין מתחת לגיל 21 ועדיין בחינוך מיוחד נא לציין זאת.

3) חינוך ממלכתי דתי הערה למראיינת – להגיד לו "בית ספר רגיל דתי"

4) לא ענה

55. איזו תעודה יש לך?

1) תעודת גמר של תיכון מקצועי

2) תעודת בגרות מלאה

3) תעודת בגרות לא מלאה

4) לא ענה

56. האם היית ממליץ לחברים שלך ללכת לשירות לאומי?

1) כן (עבור לשאלה 57)

2) לא (עבור לשאלה 58)

57. מדוע היית ממליץ? מה לדעתך טוב בללכת לשירות לאומי?

58. מה אפשר לעשות שיעזור לעוד חברים שלך ללכת לשירות לאומי? מה אפשר לעשות כדי שזה יהיה מתאים לעוד חברים שלך? (אם מתקשה, לתת דוגמא – למשל, לעשות עליכם סרט, לפרסם את זה בטלוויזיה או בעיתון)

59. אם היתה לך אפשרות לדבר עם האדם האחראי בישראל על נושא השירות לאומי, מה היית אומר לו?

תודה על שיתוף הפעולה!